

LUPTA PENTRU CONTINUITATEA ACTIVITĂȚII COOPERATIVELOR
POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI DIN NORD-VESTUL ȚĂRII, COMPONENTĂ
A REZISTENȚEI ANTIHORTHYSTE: 1 IX 1940—25 X 1944. II.
COOPERAȚIA SĂLĂJANĂ

Mișcarea cooperatistă românească din teritoriul ocupat, după reorganizare s-a confruntat în continuare cu o politică dură și foarte perversă a regimului horthyst. A fost astfel nevoie de noi acțiuni convergente ale forțelor angajate pentru învingerea greutăților și asigurarea continuității mișcării pînă la eliberare.

c. Duplicitatea politică a guvernului și a regimului horthyst de ocupație față de mișcarea cooperatistă românească

Așa după cum s-a confirmat în practică, din primele zile ale ocupației horthyste în teritoriul cedat, guvernul și organismele sale au dus o politică de duplicitate față de mișcarea cooperatistă românească. Declarațiile primului ministru Teleki, ale altor reprezentanți ai guvernului despre „bunele lor intenții”, precum și a celor de recunoaștere și acceptare verbală a doleanțelor și cerințelor legitime ale populației românești rămase sub ocupație au reprezentat numai o fațetă a medaliei politicii cu două fețe. Una pentru inducerea în eroare și seducerea opiniei publice interne și internaționale, iar cea de a doua fațetă era aceea de a lovi cu brutalitate în populația românească, de a-i ignora și nega drepturile ei legale și în plus încercarea de a o deposeda de bunuri și valori materiale proprii în scopul subminării rezistenței ei și trecerii acestor bunuri în patrimoniul regimului fascist horthyst de ocupație străină, în proprietatea claselor dominante maghiare, exponente ale regimului și a politicii lui.

Este cunoscut faptul că odată cu ocuparea teritoriului cedat de România Ungariei horthyste, acțiune încheiată la data de 14 septembrie 1940, guvernul horthyst a instaurat un regim militar de ocupație cu puteri discreționare, dominație în virtutea căreia legea și dreptul au fost în modul cel mai samavolnic violate pe toate tărimurile, lăsînd în urma lor consecințe și urmări dintre cele mai grave.

În această situație deosebită, cooperativele românești au avut de suferit printre cele dintîi abuzurile, ilegalitățile, samavolnicia etc. din partea administrației horthyste de ocupație. Aceasta nu a cruțat nici o osteneală pentru a teroriza și a expulza pe conducătorii și funcționarii cooperativelor românești, fără nici un motiv, invocînd doar diferite pretexte sau justificînd acțiunile sub diferite acuzații ridicele.

Iată numai cîteva exemple din lista unor asemenea abuzuri și ilegalități, care vin să ateste aprecierile noastre.

* În legătură cu partea I-a a problemei vezi: V. T. Ciubăncan, studiul cu același titlu, în *ActaMP*, 7, 1982, p. 448—462.

Administrația militară a luat din posesiune imobilul din Cluj al federaiei „Zorile”, proprietatea cooperativelor românești, în valoare de 6 milioane lei, și l-a predat administrației federale cooperativelor maghiare de credit „Alianța”. Federația „Zorile” a fost silită să-și găsească un alt imobil. S-au făcut masiv sechestrări de averi și bunuri ale unor federale și cooperative românești, atât mobiliare, cât și materiale, pe care le-au trecut în posesia administrației maghiare. Au fost numiți un număr mare de curatori și consilieri maghiari pe lângă federale și unități cooperative cărora le-au fost fixate salarii nemeritate, exagerat de mari și pe care și le-au luat ei din fondurile cooperativei. Acești reprezentanți oficiali au înscenat anchete, cercetări, controale în cooperative, după care încasau sume exagerate din fondurile cooperativelor. Unui număr însemnat de cooperative românești le-au rechiziționat mărfurile din stoc la prețuri derizorii față de cele reale și le-au vândut fie cooperativelor maghiare, fie negustorilor particulari maghiari care apoi le-au revândut la prețuri de speculă.

A fost suspendată în mod samavolnic activitatea unui număr însemnat de conduceri și cooperative românești prin ridicarea registrelor de evidență, a statutelor, retragerea brevetelor de desfacere a articolelor de monopol și totodată forțarea unor unități de a se asocia la federațiile cooperativelor maghiare, drept condiție pusă pentru a li se accepta continuarea activității lor. S-a dus o campanie sistematică de terorizare și de persecutare împotriva conducătorilor și activiștilor pe tărîmul cooperativelor românești, fiind arestați și constrînși să opteze pentru cetățenia română, să renunțe la cetățenia maghiară și astfel să fie obligați a părăsi teritoriul prin refugiere în România. Toate acestea se făceau cu scopul de a lăsa mișcarea cooperatistă românească și unitățile ei fără conducători și fără cadre de specialitate³⁹.

Schimbarea regimului militar de ocupație la sfîrșitul lunii noiembrie 1940 și introducerea administrației civile de ocupație nu a dus la modificarea politicii regimului horthyst față de cooperația românească și nici la anularea măsurilor și dispozițiilor ilegale ale administrației militare. Odată cu introducerea administrației civile s-a avut grijă să se elaboreze dispoziții guvernamentale prin care se făcea precizarea că toate măsurile luate de către autoritățile militare rămîn în continuare în vigoare pînă la noi dispoziții⁴⁰. Autoritățile civile au rămas astfel în continuare acoperite cu dispoziții oficiale și totodată fidele dispozițiilor și măsurilor aplicate, deoarece urmăreau aceleași scopuri.

Prin toate aceste abuzuri și samavolnicii, ocupanții urmăreau să pună în afara legii cooperativele românești, să le deposedeze de bunuri și valori pe care să le însușească ei și prin aceasta să le desființeze.

Istoricul maghiar Tilkovski Lorant dezvăluie într-o măsură însemnată această duplicitate politică a guvernului horthyst, dar cu unele limite determinate, credem noi, de valoarea informațiilor de care a dispus din surse oficiale maghiare, care într-o măsură însemnată denaturau realitățile⁴¹. Tilkovski Lorant arată: „Față de observațiile critice făcute de guvernul german în privința unor practici inadmisibile, aplicate în Ardealul de Nord ajuns sub ocupație maghiară, guvernul ungar se apăra cu aceea că numai administrația militară este vinovată de toate abuzurile, acuzîndu-l pe capul acesteia — șeful marelui stat major — că prin rapoartele sale mincinoase a dus în eroare guvernul. Ministrul de externe Csáky a promis înlocuirea cît mai grabnică, cu administrația civilă a celei militare, singura condiție ca guvernul să-și poată impune autoritatea sa. — Aceasta s-a realizat la 26 noiembrie 1940. Este însă instructiv de a fi precizat, mai îndepărtat, ce anume a avut de reproșat Teleki și oamenii săi însărcinați cu pregătirea introducerii administrației civile, activității administrației militare? Nicidecum nu i-au reproșat acea „activitate murdară” îndeplinită în ce privește arestările în masă, internările și expulzările, știut fiind că sarcina administrației militare a

³⁹ Arh. C.C. al P.C.R., *Colecția 103*, unitatea de păstrare 221, f. 66, :8, 69, 74—75; Raportul I.N.C.O.P. din 24 februarie 1941.

⁴⁰ *Tribuna Ardealului* din 27 noiembrie 1940.

⁴¹ L. Tilkovski, *op. cit.*, p. 289—290.

fost tocmai aceasta, de a „curăți terenul”. Este adevărat că nu au aprobat câteva cazuri de „exces de zel”, cum a fost cazul îndepărtării din serviciu a tuturor medicilor români din Satu Mare, sau cum au fost cazurile de „gafe” constând din internarea sau expulzarea — unor români demni de încredere, din punct de vedere maghiar — sau cazurile de încadrare de persoane obscure în serviciul de contraspionaj, care, prin exces de secret, au făcut să pară neserioasă activitatea administrației militare, să disprețuiască și să privească de sus personalul civil repartizat pe lângă comandamentele militare.

În ce privește activitatea administrației militare, guvernul a reținut, ca fapt ce trebuie criticat, amestecul în problema proprietăților particulare. La Oradea, de exemplu, comandantul militar i-a despuiat de dreptul de proprietate pe proprietarii hotelului, cafenelei și restaurantului Panonia, a fabricii de sifon, de oțet etc., predându-le în proprietatea altor persoane.

De asemenea a preschimbat în mod samavolnic contracte de închiriere, iar comandantul din Cluj a lichidat cooperative, predându-le la persoane particulare agreate.

Cel al municipiului Satu Mare a falsificat drepturi de proprietate imobiliară. Au fost și alte cazuri unde comandanții au ridicat brevete de debite de articole monopol, autorizații de funcționare de cinematografe și altele asemenea, dându-le altor persoane alese de ei⁴².

În legătură cu aceste acțiuni distructive, conducătorii cooperativelor românești au formulat un protest deschis care a fost publicat în „Tribuna Ardealului” și apoi reluat integral de gazeta „Săptămîna” din Bistrița, în care se arăta că în discuțiile purtate de conducătorii centralei „Plugarul” în audiențele la guvernul maghiar se readucea aminte că secretarul de stat Pataki Tibor „...a declarat categoric că toate cooperativele de consum și băncile populare românești vor putea continua nestingerite de nimeni activitatea lor pe teren pentru prosperitatea economică a satelor. Era necesară această măsură, cu atât mai mult, cu cît comandamentele militare în foarte multe județe au dispus sigilarea birourilor, a registrelor cooperativelor, oprind activitatea și numind curatori care nu aveau nici un rost. Subliniem că după informațiile pe care le avem, în câteva centre și azi mai dăinuiesc acești profitori a căror misiune este în contradicție cu declarațiile forurilor competente”⁴².

În legătură cu implicațiile numirii controlorilor și curatorilor pe lângă unitățile economico-financiare din teritoriul cedat și la reacțiile produse față de aceasta în România, într-un raport al unui organ de specialitate de pe lângă Consiliul de miniștri al României de la începutul anului 1941, se preciza că Gyárfás Elemér, președintele comunității maghiare din România a înaintat o plîngere guvernului român în legătură cu măsurile de retorsiune luate în România, față de care se expuneau următoarele doleanțe și considerații:

— Ministerul economiei naționale al României a numit ca represalii față de măsurile luate de guvernul maghiar, o serie de inspectori de control la întreprinderile industriale maghiare din România, fapt care amenința existența lor.

Sarcinile impuse cu salarizarea acestora sînt exagerate;

Susnumitul recunoștea că măsurile luate de guvernul român sînt provocate în urma unor dispoziții ale guvernului maghiar față de băncile și întreprinderile industriale românești din teritoriul cedat Ungariei și își exprima nădejdea că aceste măsuri vor putea fi abandonate curînd în urma unor înțelegeri interstatuale⁴³.

Față de acestea, reprezentantul guvernului român făcea precizarea că în teritoriul ocupat, guvernul horthyst a numit 10.200 de administratori și curatori la întreprinderile, băncile și cooperativele românești, persoane pentru care s-au stabilit salarii de la 2.000 la 60.000—80.000 pengő lunar.

Guvernul român, ca răspuns la acestea, prin Decretul-Lege nr. 3280 din 30 septembrie 1940 a numit inspectori de românizare la unele întreprinderi econo-

⁴² *Săptămîna* din 25 ianuarie 1941.

⁴³ D.G.A.S., fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar 716/1941, f. 15—17.

mice maghiare mai importante, în număr de 300 persoane. Măsura s-a aplicat și li s-au stabilit salarii lunare de la 2.000 lei minim, până la 25.000 lei salar maxim lunar⁴⁴.

În raport se aprecia că într-adevăr măsura atingea unele unități în existența lor, neputînd suporta retribuțiile inspectorilor. „Este fără îndoială o măsură dure-roasă pentru maghiari, după cum am constatat la fața locului — aprecia raportorul — și dacă nu ar exista interesul fraților noștri din Ungaria, despoiați de măsurile impuse de guvernul maghiar, sentimentele de umanitate nu ne-ar permite a o sustine”⁴⁵.

O altă măsură mai de amploare cu scop politic și discriminatoriu a fost aceea a emiterii ordonanței guvernamentale nr. 690/M.E. din 28 ianuarie 1941 prin care se reglementa situația cooperativelor din județele Bihor, Maramureș, Satu Mare și Ugocea (plasa Halmeu), act prin care în fapt se lovea direct în cooperativele românești din aceste județe. Prin acest act, cooperativele respective, în număr de circa 100 unități, au fost obligate să rupă orice legătură cu centrala „Plugarul”, precum și cu I.N.C.O.P.-ul din România. Erau apoi obligate ca în termen de 3 luni de zile să-și modifice statutele și să le pună de acord cu legiurile maghiare și să intre în mod obligatoriu sub controlul și supravegherea uneia din centralele cooperatiste de resort din Budapesta⁴⁶.

Pentru traducerea în fapt a acestei ordonanțe au fost stipulate fie în textul ei, sau prin instrucțiuni de aplicare, un șir de prevederi dintre cele mai draconice de care autoritățile de ocupație să se prevaleze în atingerea scopurilor urmărite. Astfel adunarea generală a cooperativelor, pentru a aduce hotărîri în scopul aplicării prevederilor ordonanței, putea fi convocată și de către un singur consilier și dacă nici acesta singur nu s-ar găsi, atunci convocarea se putea face de către centrala de resort maghiară din Budapesta. Altă prevedere stipulată era aceea după care adunările generale convocate și ținute în astfel de condiții puteau delibera la prima adunare și în cazul unei prezențe de 1/4 din numărul membrilor asociați. Dacă aceasta nu reușește, la cea de a doua adunare generală convocată în același scop se puteau adopta hotărîri cu orice număr de asociații prezenți (deci și dacă era numai unul prezent n.a.). Iată măsuri și intenții duse pînă în extremis.

În plus, guvernul maghiar era autorizat a numi comisari cu drepturi depline de a controla toate operațiunile cooperativelor românești în locul organelor statutare ale acestora. Acești comisari mai puteau dicta direct lichidarea cooperativelor controlate și în acel scop puteau numi ei cine să fie lichidatorii și respectiv beneficiarii acestor bunuri ale unităților lichidate⁴⁷.

Conducerea centralei cooperativelor românești „Plugarul” a luat cunoștință cu multă amărăciune de această hotărîre abuzivă și arbitrară și în condițiile și atmosfera creată prin această ordonanță a avut curajul să formuleze în mod public un protest prin care se exprima dezaprobarea față de acel act discriminatoriu al guvernului horthyst, apreciind că prin el se dă încă o lovitură mișcării cooperativelor românești din teritoriul cedat. Totodată era exprimată voința conducătorilor mișcării de a lupta pînă la anularea aceluiași act și readucerea din nou a cooperativelor despărțite în rîndul celor asociate la centrală.

Într-o altă împrejurare de mai tîrziu, din partea conducerii centralei, cu referiri la aceeași problemă, se aprecia că: „Această ordonanță a avut pentru cooperația noastră un efect foarte grav, deoarece prevedea separarea de noi a cooperativelor noastre din acest teritoriu, slăbind astfel organizația noastră cooperatistă și instituția sa centrală”⁴⁸.

La începutul anului 1941 centrala „Plugarul” a informat I.N.C.O.P.-ul din România cu o listă de cazuri de la federale și cooperative, față de care autorită-

⁴⁴ *Ibidem*, f. 17—19.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ I. Buzea, *Istoricul cooperației românești după 30 august 1940*, în *Almanahul Plugarul*..., 1944, p. 42.

⁴⁷ Arh. C.C. al P.C.R., *Colecția 103*, unitatea de păstrare 221, f. 67—71.

⁴⁸ *Almanahul Plugarul*, 1944, p. 42.

tile de ocupație au săvârșit diferite ilegalități și abuzuri⁴⁹. Sechestrarea imobilului federaiei din Cluj.

Sechestrarea federaiei „Someșul” cu sediul la Dej și numirea unui curator maghiar, Gal Ștefan.

Sechestrarea cooperativei „Laptele” din Cluj și darea ei în seama unor persoane particulare.

Numirea la federala „Sălajul” a trei consilieri și un curator a căror plată se făcea din fondurile federaiei.

Federala „Alianța” din Cluj a trimis un delegat la federala Bistrița pentru control pe două zile pentru care acesta a luat în mod abuziv din fondurile federaiei suma de 5 000 lei.

Cooperativa din Telciu, alături de cooperativele din fosta plasă Năsăud, au fost sub controlul colonelului comandant Holay Jozsef, care a controlat personal și a dat instrucțiuni asupra prețurilor la care să se vîndă mărfurile, sub prețul de cost.

Alte informații vin să dezvăluie noi cazuri de asemenea măsuri arbitrare.

Birourile de aprovizionare din municipiul Cluj au luat de la cooperativele românești 25.000 kg orez, 15.000 kg zahăr, pe care le-au vîndut la negustori particulari sub prețul de cost, iar aceștia le-au revîndut pe piață cu 50% beneficiu.

Cooperativa Cojocna de lângă Cluj a fost jefuită de 3 ori.

Cooperativele de colectare a laptelui din satul Vultureni și Fodora județul Cluj, au fost închise sub pretext că nu ar avea local corespunzător, dar s-a acordat acest drept unui negustor particular. Tot aici cooperativei nu i s-au dat produsele de primă necesitate, ci au fost date unui negustor.

Au fost ridicate registrele și arhivele cooperativei din localitatea Someșeni județul Cluj.

Banca populară de credit din Fintinele județul Cluj a fost predată cu forța și preluată de către o cooperativă maghiară.

În localitatea Crasna județul Sălaj, după ce în prealabil conducătorii cooperativei de credit „Unirea” au fost expulzați, comandantul militar horthyst al plășii Crasna, căpitan Lukás Ákos a obligat cooperativa să acorde un împrumut de 150.000 lei cooperativei „Albina”, care a fost desființată și cu banii respectivi beneficiarii au cumpărat un imobil. După această tranzacție banca de credit „Unirea” a fost închisă și sigilată de către același comandant militar pe timp de 6 luni.

Cooperativa din Teaca, județul Mureș, a fost închisă de către comandantul militar al plășii Teaca, fără nici un motiv.

Cooperativa „Sătmăreana” din județul Satu Mare, cooperativele de credit a notarilor din Satu Mare și Supurul de Jos, cooperativa de credit a învățătorilor din Zalău, cooperativa „Grîul de Sălaj” din Șimleul Silvaniei, cooperativa „Agricultorul” din Dej, au fost trecute forțat la cooperativele maghiare din aceste localități, deși membrii asociației erau români.

Cooperativa „Tisa” din Sighetul Marmației a fost somată de comandantul militar al județului să evacueze localul de prăvălie în 24 de ore, iar stocul de mărfuri a fost obligată să-l vîndă cooperativei „Hangya” din localitate, cu 25% sub prețul de cost.

Revocarea brevetelor de vînzarea băuturilor unor cooperative românești.

Organele de poștă restituiau centralei „Plugarul” corespondența sa pentru cooperativele românești, sub pretextul „necunoscută adresa”.

Comandantul militar al plășii Șimleul Silvaniei a ridicat de la federala „Sălajul” două mașini de scris și mobilier.

Unele cooperative românești din județul Someș au fost obligate să-și schimbe firmele și să le înlocuiască cu firma maghiară „Hangya”, fără, ca acestea să fi aderat la centrala respectivă.

Tot în județul Someș au fost confiscate de la cooperativele românești produsele adunate de acestea pentru valorificare.

⁴⁹ Arh. C.C. al P.C.R., *Colecția* 103, unitatea de păstrare 221, f. 73—74.

Comandantul militar din plasa Tîrgu Lăpuș a dispus ridicarea uneltelor agricole de la cooperativa „Valea Tîbleșului” din localitate și le-a dat unei cooperative maghiare. Totodată a fost sechestrată banca populară de credit din aceeași localitate.

Comandamentul militar a obligat cooperativele românești din Moftinul Mic, Tarna și Odoreu, să convoace adunările generale și să se asocieze la federația maghiară „Hangya”. Relatînd atmosfera politică ce a fost creată atunci, un fost conducător a cooperativei din Telciu, Valeriu Henciu arată: „Peste cooperativă au venit diverse organe de control. Cei dinții s-au referit la atenția ce le era îndreptată asupra eventualelor, fonduri din străinătate, respectiv din România și au cerut ca tot ceea ce li se părea că ar fi rămas de la români, să fie trecut în fondul statului maghiar, ca rămas de la statul român.

Făcîndu-se intervenții prin centrala „Plugarul” din Cluj și la Consulatul Român din Cluj nu s-a predat nimic statului maghiar.

La cooperativa Telciu din județul Năsăud, în luna decembrie 1940, contabilul Ioan Ciliboiaie a fost ridicat împreună cu alți cooperatori, ca Pavel Pupeză, Ion Rus, Ion Hamei și transportați în lagărul de la Toloneczhaza—Ungaria. Puși în lanțuri și batjocoriți, ei au fost învinuiți de agitație în mijlocul românilor contra statului maghiar, cu scopul de a se răsvrați. Primpretorul din Năsăud, la cererea românilor din Telciu de a se aduce alimente, a răspuns: „mergeți și pașteți că nu sinteți vrednici de altceva”.

Cooperativa a avut de suferit de pe urma retragerii unor brevete de funcționare, a măsurilor de a fi impusă la impozit anual de peste 11.000 pengö, față de un impozit legal de cîteva sute de pengö⁵⁰.

Comandantul militar al plășii Cojocna, județul Cluj a dispus suspendarea activității tuturor cooperativeelor românești din raza plășii și a numit curatori care le-au vîndut mărfurile.

La cooperativa „Solidaritatea” din Cluj, comandantul militar a numit un curator căruia i-a stabilit un salariu lunar de 4.500 lei.

Lucrătorii centralei „Plugarul” erau împiedicați de către jandarmi să-și desfășoare activitatea în teren și de multe ori erau arestați. Aceeași situație o aveau și conducătorii cooperativeelor românești care erau terorizați la tot pasul de către autoritățile horthyste de ocupație și unii erau arestați.

Cooperativa din comuna Gîrbou județul Sălaj, a fost impusă de către pretorul plășii la un impozit lunar de 80 pengö, după brevetul de vînzare a băuturilor spirtoase. Aceasta în timp ce două unități particulare maghiare de același profil, plăteau un impozit lunar de cîte 8 pengö fiecare⁵¹.

Conducătorii cooperativei din comuna Mîlaș, pe atunci în județul Mureș „pentru activitatea desfășurată în fruntea cooperativei la care se împotriveau autoritățile maghiare, o parte din membrii consiliului (în speranța autorităților că va transforma cooperativa), au fost trimiși la concentrare în detașament de muncă”⁵².

Învățătorul Gheorghe Tarța din localitatea Făurești județul Satu Mare, a fost scos din învățămînt numai pentru activitatea desfășurată în conducerea cooperativei din localitate⁵³.

d. Noi acțiuni convergente ale forțelor național-patriotice pentru consolidarea și dezvoltarea cooperației românești din teritoriul ocupat.

Actul de constituire a centralei „Plugarul” a fost un succes politic însemnat, dar limitat, deoarece guvernul horthyst încă nu i-a dat și o reglementare juridică a activității ei, pe baza căreia centrala să obțină aprobarea statutelor sale, func-

⁵⁰ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, f. 59—60.

⁵¹ D.G.A.S., *fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații*, dosar 849, f. 44.

⁵² Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, f. 61.

⁵³ Arh. Uniunea județeană a cooperativeelor de consum Cluj, inv. 1, pachet 1/1941, Proces verbal al Comitetului de Direcție al Centralei „Plugarul”, f. 7.

ționarea, înregistrarea acestora la instanțele judecătorești, obținerea brevetelor pentru exercitarea operațiunilor de comerț și bancă și altele. În scopul dobândirii acestor drepturi a fost nevoie de noi acțiuni și intervenții atât la autoritățile horthyste, până la nivel guvernamental, cât și la Institutul Național al Cooperăției din România, căruia îi solicita sprijinul necesar în soluționarea acestor stridente probleme.

În acest context, interesul centralei din Cluj față de ajutorul pe care spera să-l primească din România, a coincis la rîndul său cu același interes pe care I.N.C.O.P.-ul din România îl manifesta față de soarta cooperativelor românești din teritoriul cedat și de găsire a modalităților de a le veni în ajutor.

Pe această linie s-a înscris decizia comitetului de direcție a I.N.C.O.P.-ului din data de 5 februarie 1941, prin care s-a hotărît ca prin Ministerul de externe al României, care la rîndul său prin Consulatul român din Cluj să obțină de la centrala „Plugarul” următoarele informații referitoare la situația la zi a cooperativelor românești din teritoriul cedat, după cum urmează:

1. Care este regimul actual al unităților cooperației românești din Ardealul cedat;

2. Statutul noii Centrale care a luat ființă la Cluj, pentru regruparea unităților românești din Ardealul cedat;

3. Părerii, idei și propuneri asupra modului în care ar putea fi ajutată de Institutul nostru mișcarea cooperativă românească din Ardealul cedat⁵⁴. Această decizie a fost luată ca urmare a unei scrisori primite din partea centralei „Plugarul”, adresată I.N.C.O.P.-ului, la începutul lunii ianuarie, prin care îi solicita sprijin în situația în care se afla.

Cei doi factori la rîndul lor, conjugîndu-și acțiunile, centrala „Plugarul” a reușit să înainteze I.N.C.O.P.-ului o amplă documentație privind situația cooperativelor românești, dezvăluind abuzurile autorităților de ocupație, piedicile care le erau puse în calea funcționării lor normale. Foarte important a fost însă faptul că și cu acest prilej, au formulat un număr însemnat de propuneri, prin care să se soluționeze problemele principale ale cooperativelor românești de ordin economic, politic și juridic, care se cereau a fi soluționate și în care solicitau și sprijinul I.N.C.O.P.-ului. *Aceste propuneri pot fi apreciate ca un adevărat program de activitate și de acțiune al mișcării cooperatiste din teritoriul cedat, care a stat la baza activității mișcării în toți ani de ocupație horthystă ce au mai urmat (s.n.).*

Prevederile cele mai principale în acest program au fost următoarele:

1. Asigurarea dreptului populației românești din Ardealul cedat de a-și organiza și dezvolta cooperativele existente și cele care vor lua ființă pe bază etnică românească. Dreptul ca ele să se conducă și să se administreze prin organe proprii alese și numite de ele.

2. Dreptul de a se asocia la centrala cooperativă „Plugarul”. Anularea dispoziției Decretului-Lege nr. 690/1941 M.E., prin care cooperativele românești din județele Bihor, Maramureș, Satu Mare și Ugocea sînt obligate de a rupe orice raporturi cu organizațiile lor din Ardeal (federale, centrale) și de a se asocia la centralele respective din Budapesta, prin modificarea statutelor.

3. Aprobarea neîntîrziată a statutului centralei „Plugarul”, cu sediul la Cluj, în care să fie înscrise următoarele drepturi și atribuții:

a. De a aviza statutele cooperativelor românești care vor lua ființă sau care își vor modifica statutele;

b. De a exercita controlul legal asupra tuturor cooperativelor românești și de a le îndruma;

c. De a verifica și viza bilanțurile și bugetele tuturor cooperativelor românești;

d. De a numi în mod provizoriu consilieri la acele cooperative din subordine, la care consiliile sînt descompletate.

⁵⁴ Arh. CENTROCOOP, fond I.N.C.O.P., dosar nr. 1/159/1941, f. 303.

4. Dreptul centralei „Plugarul” de a centraliza toate creditele și datoriile cooperativelor românești față de străinătate, considerându-le — cu consimțământul cooperativelor respective cu privire la credite — ca și creanțe și datorii ale acestor cooperative față de această centrală și totodată de a le considera ca creanțe și datorii ale acestei centrale față de străinătate.

Centrala să aibă dreptul de a încheia un aranjament de plată eșalonat pe 20 de ani cu străinătatea, pentru lichidarea soldului dintre aceste creanțe și datorii. În acest sold să fie cuprinse și:

a. Portofoliul reescontat de cooperativele românești din Ungaria la instituțiile financiare din România, în acesta fiind cuprins quantumul datoriilor lor față de România.

b. Efectele publice românești și acțiunile societăților din România care formează proprietatea cooperativelor românești din Ungaria să le fie restituite acestora, cu dreptul de a negocia liber cu România, valoarea lor intrând în quantumul creanțelor lor față de cooperativele românești din străinătate.

5. Dreptul pentru centrală și toate cooperativele românești de a ține adunările generale, ședințele consiliilor, comitetelor etc., registrele și corespondența în limba română, drept pe care îl au toate cooperativele maghiare din România;

6. Dreptul de a beneficia de credite de la Banca Națională a Ungariei și de la instituțiile din România;

7. Menținerea unor prevederi de bază din legea românească a cooperatiei, care să-și păstreze valabilitatea pentru cooperativele românești din teritoriul cedat și care să fie acceptate de guvernul maghiar. Conform acelor prevederi, să se acorde cooperativelor existente sau a celor care vor lua ființă, dreptul să funcționeze în continuare, încă cel puțin 5 ani, pe baza statutelor în vigoare, după legile românești. Numai după scurgerea aceluși timp ele să-și adapteze statutele la legiurile maghiare în vigoare, dar cu menținerea dreptului la autonomie proprie, pe bază etnică românească;

8. Dreptul populației din comunele românești, precum și în cele cu populație mixtă, de a-și organiza cooperative proprii, asociate la centrala „Plugarul”;

9. Dreptul liber și nestingherit de a-și valorifica toate produsele asociațiilor lor.

Dreptul cooperativelor de a primi brevete pentru desfacerea produselor de monopol și desfacerea articolelor de primă necesitate și restituirea brevetelor către cooperativele cărora le-au fost retrase în mod arbitrar.

Dreptul cooperativelor românești de a li se repartiza cota de mărfuri indigene și din import, în aceeași proporție și în aceleași condiții cu cele ale populației maghiare;

10. Restituirea imobilului din Cluj proprietatea I.N.C.O.P.-ului din România și punerea lui la dispoziția centralei „Plugarul”;

11. Revocarea tuturor custozilor, curatorilor, consilierilor și administratorilor unguri instalați în mod abuziv la cooperativele românești, fie prin comandamentele militare, fie prin alți intermediari;

Scoaterea de sub sechestrul a cooperativelor românești sechestrate în mod abuziv;

Anularea obligațiilor impuse în mod abuziv cooperativelor românești de a plăti salarii și retribuții tuturor persoanelor numite în mod ilegal în funcțiile menționate mai sus și constrângerea acestora de a restitui sumele încasate sub acest titlu;

12. Oprirea categorică a organelor centralelor cooperativelor maghiare de la acapărarea cooperativelor românești și anularea tuturor asocierilor care s-au făcut sub presiune;

13. Menținerea în viitor a calității de societate cooperativă a actualei Regiei Cooperative „Regna” din Bistrița, în cadrul și sub controlul centralei cooperativelor românești;

14. Restituirea mobilierului și a oricărei alte averi luate de către comandamentele militare și alte autorități sau instituții maghiare, de la cooperativele românești;

Despăgubirea cooperativelor românești de toate pagubele suferite prin rechi-
ziționarea sub prețul de cost a mărfurilor și produselor lor;

Restituirea statutelor, a registrelor, brevetelor luate de autorități în mod
abuziv de la cooperativele românești;

15. Anularea impunerilor forțate cooperativelor românești și în caz de lichidare
bunurile de care dispun, să fie puse la dispoziția centralei „Plugarul” din
Cluj, pentru a le întrebuința potrivit statutelor sale.

16. Scutirea personalului cooperativelor și centralei românești de muncă pu-
blică forțată și scutirea de serviciul militar a personalului strict necesar;

17. Darea de ordine categorice și luarea de măsuri efective ca ele să fie exe-
cute de toate autoritățile administrative, polițienești, fiscale etc., de a nu stînjeni
cu nimic activitatea cooperativelor românești și de a le trata la fel cu cooperati-
vele maghiare⁵⁵.

Aceste propuneri au fost însușite de către conducerea I.N.C.O.P.-ului, ele au
fost sintetizate într-un raport sub titlul „Cererile cooperativelor românești din Un-
garia”, raport ce cuprindea referiri la situația generală a cooperativelor românești
din teritoriul cedat. Ele au fost apoi prezentate și Ministerului de externe al Româ-
niei, pentru a fi aduse la cunoștința guvernului maghiar.

Cu acel prilej, I.N.C.O.P.-ul cerea să fie avertizat guvernul maghiar că în
cazul în care nu ar înțelege să adopte măsuri pentru legalizarea activității coo-
perativelor românești și lichidarea practicilor discriminatorii, I.N.C.O.P.-ul va fi
nevoit să adopte măsuri similare drept represalii, față de cooperativele populației
maghiare din România⁵⁶.

Pentru centrala „Plugarul” a rămas deci sarcină prioritară pentru anul 1941
problema recunoașterii sale pe plan juridic, aprobarea statutelor de funcționare
și înregistrarea lor de către instanța firmelor de pe lângă tribunal și brevetele
necesare pentru exercitarea operațiunilor de comerț și de bancă. În urma unor
repetate intervenții la organele centrale de stat din Budapesta și în același timp
prin inițierea unor tratative de reciprocitate cu reprezentanții cooperației maghiare
din România, împreună au încheiat primul act de înțelegere în urma tratatelor
purătate. În acel act s-au înscris cerințele și doleanțele celor două mișcări coope-
ratiste ce au fost prezentate guvernelor maghiar și român⁵⁷.

În acest document s-a exprimat acordul ambelor părți față de punctul de
vedere după care „... asigurarea autonomiei și libertății de acțiune pe seama coo-
perativelor, constituie condițiunea de existență a activității binefăcătoare a coope-
rativelor și pătrunși de acest spirit adresează guvernelor lor rugămintea ca, pe baza
tratamentului egal și a principiului de reciprocitate să se înlesnească următoarele
...”. În continuarea documentului au fost consemnate un număr de 14 puncte care
exprimau cerințele și doleanțele celor două centrale în numele cooperativelor pe
care le reprezentau.

Dintre punctele formulate, cele mai principale cuprindeau recunoașterea prin-
cipiului autonomiei de funcționare a centrelor și cooperativelor asociate, cerința
aprobării urgente a statutelor modificate a celor două centrale, acordarea bre-
vetelor de funcționare, a autorizațiilor de comerț, soluționarea unor probleme de
ordin financiar rămase în suspensie de ambele părți, referitor la decontarea re-
ciprocă, prin centrale, a creanțelor cooperativelor despărțite de cele două centrale
prin sentința Dictatului și altele.

Centrala „Plugarul” a formulat înscrierea în procesul verbal a unui punct
expres, privitor la menținerea neștirbită a drepturilor cîștigate pe bază de drept
istoric și de lege, a averilor grănicerești născădune și în special menținerea coo-
perativei de producție a acestei comunități cu denumirea „Regna”.

⁵⁵ Arh. C.C. al P.C.R., *Colecția 103*, unitatea de păstrare 221, f. 67—71.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 72.

⁵⁷ *Problemele cooperatiste româno-maghiare care urmează să fie soluționate pe bază de reciprocitate*, în *Almanahul Plugarul*, 1944, p. 80.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 81.

În final, prin document se cerea înlăturarea tuturor ilegalităților și abuzurilor organelor de stat față de cele două mișcări cooperatiste, respectarea organelor alese și autonomiei cooperatiste.

Reprezentanții celor două centrale își exprimau părerea că principiile înscrise în documentul ce l-au semnat „...pot forma baza dezvoltării viitoare a mișcării cooperatiste. Deci ar fi de dorit ca autoritățile superioare să îndrumeze organele în subordine, prin dispozițiuni generale pentru a se asigura activitatea nestingherită a cooperativelor maghiare din România de o parte și a cooperativelor românești din Ungaria de altă parte”⁵⁹.

În scopul facilitării continuării consultărilor de interes comun între cele două centrale cooperatiste române și maghiare, se cerea de comun acord o reglementare pe cale diplomatică cu caracter permanent în sensul că reprezentanții lor să se poată întâlni periodic în mod organizat, fie pe teritoriul României, fie pe cel al Ungariei, unde să ducă tratative pe baza principiului de reciprocitate și acordarea în acest scop a pașaportului și vizelor de vigoare⁵⁹.

Pe linia reglementărilor și a lichidării stărilor de fapt anormale s-a înscris ședința Comitetului de direcție a centralei „Plugarul” din 4 august 1941, care, luând în dezbatere și analiză toate neajunsurile și greutățile care se făceau centralei și cooperativelor românești din partea organelor de stat horthyste, a hotărât să se întocmească o plingere scrisă, care să fie înaintată Consiliului de Miniștri, Ministerului finanțelor al Ungariei și Comisarului guvernamental pentru Ardeal, prin care să se ceară înlăturarea lor și normalizarea activității⁶⁰.

În urma acțiunilor conjugate din interiorul teritoriului cedat precum și din România, guvernul maghiar a fost nevoit să cedeze parțial, să anuleze sau să anihileze efectele unor măsuri discriminatorii ce au fost luate și să aprobe, dar cu întârzieri și cu foarte multe piedici, unele reglementări pe linia recunoașterii juridice a centralei „Plugarul” și a actelor normative de funcționare.

Guvernul maghiar a emis la 10 aprilie 1941 ordonanța nr. 2150/1941 M.E. prin care se reglementa situația generală a cooperativelor din Ardealul de nord, inclusiv a celor românești, dar fără efect a celor despărțite din județele de graniță. Apoi, la data de 26 iunie 1941, Ministerul de finanțe ungar a aprobat statutele Centralei, „Plugarul”, iar la 8 iulie 1941 au fost înregistrate la instanța firmelor de pe lângă Tribunalul din Cluj. Prin aceste acte juridice și celelalte aprobări anterioare s-a recunoscut și situația ființei de drept, a existenței centralei „Plugarul”⁶¹.

În baza ordonanței guvernamentale din aprilie 1941 se impunea cooperativelor românești ca în termen de 6 luni să-și modifice statutele după modelul tip ce-l vor primi de la autoritățile nominalizate, perioadă în care să fie și înregistrate la instanță. Acest termen era extrem de restrictiv, dacă îl comparăm cu legislația românească a cooperației din perioada interbelică, care într-o astfel de problemă a acordat cooperativelor maghiare și altora similare, timpul de 10 ani 1928—1938, pentru a-și modifica statutele proprii și a le adopta la legiunile în vigoare.

Deși termenul pentru cooperativele românești expira în luna octombrie același an, autoritățile horthyste nu le-au pus la dispoziție statutele tip. Ca urmare acel termen s-a mai prelungit până la 31 decembrie 1941, însă în mod paradoxal au primit statutele numai la 5 decembrie anul respectiv. Astfel prin tergiversările autorităților în cele 9 luni de zile de la emiterea ordonanței, cooperativelor le-au fost lăsate la dispoziție numai 26 de zile din luna decembrie, caz unic și ieșit din comun. Mobilul era acela a dizolvării a cât mai multe cooperative, numai pentru singurul motiv că nu și-au modificat statutele. Această măsură era precizată expres în ordonanța amintită astfel: „Ele sînt obligate să-și modifice în mod corespunzător statutele și să-și înregistreze intrarea în registrul firmelor.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Arhiva U.J.C.C. Cluj, loc. cit., f. 7, 8.

⁶¹ I. Buzea, op. cit., p. 42—43.

Cooperativele care nu vor îndeplini obligațiunile prevăzute în alineatul precedent, nu vor putea funcționa peste termenul prevăzut în acest alineat. Instanța firmelor va dispune dizolvarea unor astfel de cooperative⁶².

Din nou a fost pusă la încercare voința colectivului centralei și spiritul său de dăruire. Grație unui efort cu totul deosebit s-a reușit ca să fie multiplicat un volum însemnat de materiale și difuzat unităților. Au fost convocate și ținute adunările generale și realizate alte sarcini în legătură cu înregistrarea documentelor la instanțe. S-a reușit astfel ca pînă la 31 decembrie 1941 să fie realizată sarcina modificării statutelor și înregistrarea lor de către un număr de 200 de cooperative⁶³.

Evocînd spiritul de dăruire a lucrătorilor centralei „Plugarul” în acțiunea de modificare a statutelor, în calendarul „Săptămîna” din Bistrița pe anul 1942 a cooperativei „Regna”, se făceau următoarele aprecieri: „Conducerea merită admirație pentru eforturile depuse în vederea aprobării statutelor.

Cu această ocazie subliniem munca și numele celor care sînt ctitorii adevărați ai centralei „Plugarul”: Gheorghe Boșca — șef contabil și controlorii Manta Ioan, Popu Ioan, Ungurean Gavril, Laurian Iosif și Pogăceanu Vasile, care atunci cînd stăteau liniștiți, ei cutreierau satele ca misionari ai cooperativei, au încurajat pe conducătorii cooperativelor din toate comunele, i-au îndrumat și sfătuit în lupta și munca lor pentru menținerea unităților... (cenzurate)... Ei au încheiat bilanșurile tuturor unităților pe 1940. Lor li se datorește însuflețirea și munca rodnică pe teren. Lor cooperativa le este recunoscătoare și pilda lor impune. Greutățile prin care au trecut nu contează. Ei au mulțumirea că și-au făcut datoria.

Acum cînd sîntem recunoscuți ca centrală, trebuie să ne facem datoria în frățietate, armonie și în sinceră cooperare⁶⁴.

În această elogioasă apreciere s-a înscris activitatea pe acel tărîm al nucleului de partid din cadrul centralei. Este semnificativ că din cei 6 lucrători evidențiați în acțiune, 3 erau membrii ai P.C.R.

Un fost președinte de atunci al cooperativei din comuna Micești, județul Nășăud, apreciînd ajutorul centralei și a lucrătorilor săi acordat cooperativelor, arată: „... aici au fost angajați o mulțime de contabili și revizori contabili români. Aproape în fiecare lună se făcea control pentru bunul mers al cooperativelor⁶⁵.

Totuși mișcarea cooperatistă a mai suferit încă o pierdere însemnată prin acele abuzuri enumerate a căror efect a fost reducerea la mai puțin de jumătate a numărului de cooperative existente la 30 august 1940.

Celelalte cooperative care nu și-au putut ține adunările și modifica statutele pînă la 31 decembrie 1941, conform ordonanței menționate, au fost puse în situația de a fi lichidate. Totuși lupta pentru salvarea acestor cooperative de la desființare a continuat în toată perioada ce a urmat.

Din cauza multiplelor piedici pe care rețeaua cooperativelor românești le-a întîmpinat, centrala „Plugarul”, în tot cursul anului 1941, nu a putut desfășura o activitate economico-financiară propriu-zisă. Majoritatea activității ei a fost consacrată pentru încheierea organizării sale și îndeosebi pentru reorganizarea cooperativelor asociate și adoptarea lor pe plan juridic la legiurile maghiare ale cooperativei.

Activitatea economico-financiară a centralei a putut începe în mod efectiv numai din trimestrul al doilea al anului 1942⁶⁶. Această situație anormală era într-un contrast vizibil cu modul în care federala cu sediul la Aiud a cooperativelor populației maghiare din România și-a desfășurat activitatea, s-a consolidat și dezvoltat pe acest tărîm, în tot cursul anului 1941.

⁶² Ordonanța 2150/1941 M.E. a Consiliului de Miniștri Ungar, în Almanahul *Plugarul*, 1944, p. 54—63.

⁶³ I. Buzea, *op. cit.*, p. 43—45.

⁶⁴ Calendarul *Săptămîna*, Bistrița, 1942, p. 72.

⁶⁵ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, f. 63.

⁶⁶ I. Buzea, *op. cit.*, p. 43.

În anul 1942, activitatea conducerii mișcării cooperatiste românești a fost îndreptată în continuare spre consolidarea pe plan juridic. Astfel, în lunile februarie, martie și mai 1942, a obținut și brevetele pentru operațiuni bancare și pentru comerț. Alte autorizații pentru vânzarea articolelor de primă necesitate (zahăr, orez, săpun, petrol, lapte și altele) au fost obținute numai parțial în anul 1943, în urma altor repetate intervenții la autorități, precum și a unor numeroase tratative pe bază de reciprocitate cu federațiile de la Aiud, ai căror delegați s-au întâlnit de trei ori în cursul anului respectiv⁶⁷.

În același timp, conducerea Centralei și-a intensificat acțiunile pentru anularea ordonanței referitoare la cooperativele sale din județele de graniță și readucerea lor în cadrul centralei. S-a reușit astfel, la data de 3 iulie 1942, obținerea unei alte ordonanțe guvernamentale nr. 4010/1942 M.E.⁶⁸, prin care li s-a admis cooperativelor românești în cauză să se reafilieze la centrala lor „Plugarul”, impunându-li-se întocmirea unui număr mare de formalități și acte administrative într-o limbă maghiară foarte greoaie. Acestea tot cu scopul de a împiedica reintegrarea lor. Din cele aproximativ 100 de unități, au reușit să îndeplinească condițiile ce le-au fost impuse, numai 44 de cooperative, care s-au asociat din nou la centrala lor⁶⁹, iar un număr de 56 nu au reușit să se mai asocieze, având aceeași soartă de a fi lichidate.

Conducerea mișcării cooperatiste românești din teritoriul cedat nu a renunțat nici o clipă la cererile și acțiunile sale pentru cîștigarea dreptului la existență și la funcționarea cooperativelor ce au fost afectate de măsurile discriminatorii din anul 1941. Astfel, printre alte intervenții, cu ocazia tratativelor de reciprocitate din 30 septembrie 1943, între reprezentanții celor două centrale, în procesul verbal încheiat se preciza și faptul că: „Delegații „Plugarul” cer ca acelor cooperative românești din Ardealul de Nord, care din motive independente de voință lor, nu și-au putut obține modificarea statutelor în termen legal și din care cauză nu pot funcționa, să li se dea posibilitatea să obțină aceste modificări, dîndu-li-se 4 luni termen în care să poată ține adunările generale. Totodată arată că unele dintre aceste cooperative nu au putut ține adunările generale de modificare a statutelor din mai multe motive și anume: modelul de statut a fost pregătit și predat de către federală (Alianța n.a.) numai la 5 decembrie 1941, termenele de ținere a adunărilor generale au fost numai pînă la 31 decembrie 1941. Multe adunări nu au primit la timp aprobarea pentru ținerea adunărilor generale”⁷⁰. Cu acel prilej au fost nominalizate cazuri de acest fel, și s-a precizat că toate intervențiile făcute pînă atunci pe lîngă guvern și organele centrale de stat ale Ungariei, pentru soluționarea acestor cerințe, au rămas fără un răspuns favorabil.

În legătură cu aceste cerințe juste, formulate de partea romînă la tratative, partea cealaltă s-a exprimat în sensul că „Părerile delegaților „Hangya” (Furnica) este că cererea să fie rezolvată cu bunăvoință și favorabil”⁷¹.

Nu însă aceeași bunăvoință a manifestat guvernul maghiar și organele sale. Erau semnificative în acest sens consemnările făcute în același document, arătîndu-se că din cele 11 cooperative românești nou înființate în anii 1941, 1942, 1943, numai una singură avea acordată autorizația pentru funcționarea ei legală⁷².

Iată prin urmare adevărul mobil al celor două ordonanțe amintite și măsurile luate de autoritățile horthyste de a împiedica funcționarea normală a cooperativelor existente și de lichidare a lor masivă. Pe cînd aprobarea înființării de cooperative noi, conform aceleiași politici, devenea o raritate.

⁶⁷ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, Procesele verbale de tratative și reciprocitate dintre Centrala „Plugarul” Cluj și Federala „Furnica” din Aiud, f. 64—82.

⁶⁸ *Ordonanța nr. 4040/1942 M.E. a Consiliului de Miniștri Ungar*, în *Almanahul Plugarul*, din 1944, p. 64—65.

⁶⁹ I. Buzea, *op. cit.*, p. 45.

⁷⁰ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940, 1944, f. 68—70.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

Intreaga politică anticooperatistă dusă față de cooperativele românești din teritoriul ocupat, era într-o discordanță vădită cu atitudinea autorităților din România față de astfel de cerințe adresate lor de centrala „Furnica” din Aiud și care au fost soluționate favorabil, cu bună credință. În acest sens în procesul verbal de tratative la aceeași dată s-a consemnat faptul că din cele 11 cooperative nou înființate, ale populației maghiare din România, un număr de 10 aveau toate aprobările legale și funcționau normal⁷³.

Institutul Național al Cooperăției din România care a luat cunoștință de un memoriu ce i-a fost adresat de către președintele centralei „Plugarul”, Emil Hațieganu, cu privire la doleanțele cooperativelor românești, Comitetul de direcție, în ședința din 13 ianuarie 1944, în decizia adoptată menționa: „...autoritățile maghiare să aprobe cererile de constituire a noii cooperative românești în Ardealul de Nord, în același termen de 30 zile, așa cum se face și la cele maghiare din România”⁷⁴.

În caz de refuz, I.N.C.O.P.-ul avertiza că nu va aproba în continuare alte constituirii de cooperative afiliate la centrala din Aiud, pînă la satisfacerea acelor cerințe pentru cooperativele românești din Ardeal.

Față de alte doleanțe exprimate de cooperativele maghiare din România, I.N.C.O.P.-ul preciza că este dispus să facă intervențiile necesare la organele de stat românești în mod favorabil, cerind în schimb aplicarea aceluiași tratament pentru cooperativele românești din teritoriul ocupat⁷⁵.

Evoluția cooperativelor românești din teritoriul căzut sub ocupația horthystă, sub influența efortului depus pentru salvarea și păstrarea lor pe de o parte și a politicii regimului horthyst de lichidare a lor pe de altă parte, a condus la următoarea situație de fapt:

*Cooperativele românești în funcțiune, asociate la centrala „Plugarul”, în perioada 30 august 1940—1 iulie 1944, în teritoriul ocupat de Ungaria horthystă*⁷⁶.

Tabelul nr. 4

Anul	1940	1941	1942	1943	1944
Numărul cooperativelor asociate	463	200	244*	247	248
Numărul de cooperative (+ sau -) față de 1940	(-)	(-)-263	(-)-219	(-)-216	(-)-215

* Diferența de cooperative în plus față de 1941 provine de la reintegrarea la centrală a celor din județele Bihor, Satu Mare, Maramureș, Ugocea (n.a.).

Datele prezentate sînt edificatoare în a evidenția eforturile deosebite ale mișcării de rezistență național-patriotice, antihorthyste, în primul rînd din teritoriul ocupat, al cărei inițiator și organizator au fost organizațiile Partidului Comunist Român, sprijinite de alte forțe social-politice, național-patriotice, atît din teritoriul ocupat, cît și din România. Mai rezultă cu toată claritatea că fără această rezistență politică, însoțită de o rezistență pe plan economic, social-spiritual cu o puternică bază de masă, cooperativele românești nu ar fi putut supraviețui și mișcarea cooperatistă respectivă ar fi fost lichidată într-o perioadă foarte scurtă de timp. Faptul că acest mobil politic ostil mișcării, a putut fi contracarat în esența lui, evidențiază meritele luptei de rezistență.

⁷³ *Ibidem*, f. 68.

⁷⁴ Arh. CENTROCOOP, fond I.N.C.O.P., dosar 58/1944, f. 13.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Tribuna Ardealului*, din 1942, din 1943.

Tabloul prezentat ne mai arată și consecințele grave ale ocupației străine, ale regimului horthyst, a efectelor politicii sale constante asupra mișcării cooperative românești și prin ea împotriva mișcării național-patriotice antihorthyste, antiimperialiste. Faptul că unui număr de 215 cooperative existente la 30 august 1940 le-au creat în mod deliberat o situație juridică de a fi lichidate, demonstrează intensitatea măsurilor represive, discriminatorii și dificultățile pe care le-au creat atît mișcării în ansamblul ei, cit și fiecărei unități în parte.

Datele ne mai atestă faptul că raportul dintre ritmul destructiv, de lichidare, a cooperativelor românești și cel constructiv de înființare, sau reînființare de cooperative noi, a fost de 254 la 4 unități în perioada 1941—1944. Într-o astfel de situație mișcarea cooperatistă românească ar fi avut nevoie de o perioadă de aproape 54 de ani, numai pentru ca să-și restabilească situația numerică a unităților existente la 30 august 1940.

Despre efectul moral, politic al acestor măsuri destructive în rîndul populației și a reacției împotriva lor, mai redăm cîteva exemple:

Un lucrător de atunci al cooperativei românești din județul Sălaj, aducea la cunoștința centralei din Cluj situația cooperativei din localitatea Bocșa, satul lui Simion Bărnăuțiu. În scrisoare el arăta că în urma plecării în România a conducătorilor ei, cooperativa a ajuns în situația de a fi lichidată. „... ori astăzi o mină de țărani ar fi voit să steargă rușinea de pe frunțașă comună, spre a nu ajunge la lichidarea cooperativei”⁷⁷.

Membrii cooperativei din satul Noțig, județul Sălaj, față de măsura arbitrară luată de autoritățile administrative de a le închide unitatea sub pretextul că localul nu ar fi „corespunzător” (dar pe care l-au atribuit unui comerciant particular maghiar, adus în sat căruia i-au autorizat deschiderea unei prăvălii), localnicii și-au construit un local nou cu eforturi proprii. Terenul pentru construcția cooperativei a fost dat în mod gratuit de către un membru al consiliului de conducere și astfel cooperativa nu a putut fi desființată.

Conducătorii băncii populare de credit din localitatea Covasna au fost împiedicați să-și poată legaliza statutele și să obțină dreptul de funcționare. În scopul redobîndirii dreptului de care au fost frustrați, au făcut numeroase intervenții la organele administrative horthyste, au înaintat memorii la episcopia ortodoxă din Cluj, la centrala „Plugarul”, solicitînd sprijinul pentru redobîndirea drepturilor ce le reveneau. Conducerea centralei „Plugarul” a înscris și această problemă pe agenda tratativelor pe bază de reciprocitate cu federația „Furnica” din Aiud⁷⁸.

Un număr mare de cooperative au trebuit să înfrunte politica regimului horthyst de concurență prin intermediul comerțului particular, dirijat expres în localitățile unde funcționau aceste unități prin comercianți maghiari, care erau favorizați ai regimului. Aceștia erau aprovizionați în mod dirijat cu mărfuri, urmărindu-se prin aceste acțiuni scopuri politice.

În acest sens, redăm aici cîteva exemple: cooperativa „Înfrățirea” din Ilva Mică, județul Năsăud, în perioada 1940—1944 a fost pusă în situația să înfrunte concurența a trei prăvălii particulare ale unor cetățeni maghiari, care au fost înființate în localitate. Pentru a rezista concurenței s-a organizat acțiunea de creștere a membrilor cooperativei de la 25 acționari, cîți erau inițial, s-a ajuns ca circa 2/3 din numărul familiilor să devină membri asociați. Astfel cooperativa a asigurat aprovizionarea bună a țăranilor cu mărfuri industriale și alimente desfăcute la prețuri fixe și mai reduse față de cele din prăvăliile particulare, cu unelte agricole, cu bumbac și pinzeturi specifice portului românesc local⁷⁹.

Cu situații similare s-a confruntat și cooperativa din localitatea Leșu, județul Năsăud, unde au fost înființate două prăvălii particulare a unor cetățeni maghiari, unii din ei fiind aduși expres pentru acest scop acolo de către autorități⁸⁰.

⁷⁷ Arh. Stat. Cluj, fond Centrala „Plugarul”, dosar nr. 1/1940—1944, f. 98.

⁷⁸ Arh. Stat. Cluj, fond Centrala „Plugarul”, dosar nr. 1/1940—1944, f. 69.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 83.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 84, 85.

Precizăm că pe baza informațiilor ce le posedăm, rezultă că numărul comercianților subvenționați direct cu mărfuri și credite prin federala „Hangya” din Tîrgu Mureș, în scopurile arătate, numeric depășeau de 4 ori și jumătate totalul cooperativelor românești autorizate a funcționa pînă la data de 1 iulie 1944⁸¹.

Despre greutățile cu care se confrunta mișcarea cooperatistă în raporturile ei cu autoritățile, cu regimul horthyst și eforturile pe care le făceau pentru a-și păstra existența, apreciem ca semnificativă o scrisoare din 6 noiembrie 1942 a centralei „Plugarul”, semnată de Emil Hațieganu, președinte și Ion Buzea, director, adresată episcopului ortodox din Cluj, Nicolae Colan. Prin ea se solicita sprijinul clerului ortodox pentru cooperative la sate. „Cooperativele românești existente în toamna anului 1940 în Ardealul de Nord, se luptă în zbuciumul pentru a-și salva existența, cu mari greutăți, care provin — exceptînd pe cele cauzate din afara mișcării — în cea mai mare parte din absența totală din o apreciazabilă parte a mișcării cooperatiste de la sate a elementelor intelectuale. Această absență s-a produs mai cu seamă în urma refugierii sau repatrierii unui număr considerabil de intelectuali, care au inițiat și au activat cu rezultate frumoase pe acest teren încă în parte și prin abținerea — în special a elementelor mai puțin combative și a celor nou stabilite în satele respective, poate a nu fi remarcate ca îndrumători ai acțiunilor economice românești și astfel a nu se expune la eventuale neplăceri — a unora dintre intelectualii noștri, mai cu seamă preoți aflați încă în satele noastre.

Ca urmare un important număr din cooperativele românești de la sate sînt conduse exclusiv de țărani și oricît de animați, bine intenționați și dîrji sînt acei vrednici cooperatori, totuși, în special partea scripturistică, reprezentarea în fața autorităților și contactul devenit aît de necesar în actualul regim de economie dirijată și lipsa orizontului necesar, creează acestor cooperative greutăți foarte mari în urma cărora unele cooperative își sistează funcționarea”⁸².

În scrisoare era apoi evidențiată situația aparte a acelor cooperative unde preoții și-au asumat un rol activ în conducerea lor. „Acestea — se preciza în scrisoare — în cele mai multe cazuri pot face față în mod onorabil diverselor exigențe inerente a acestei mișcări și rezistă cu admirabilă tenacitate consecințelor tot mai grave a restricțiilor de ordin economic impuse comerțului și operațiunilor de bancă prin economia de război”⁸³.

Scrisoarea scotea în evidență importanța cu totul deosebită a organizației cooperatiste și necesitatea conjugării eforturilor pentru menținerea ei. „Este însă un imperativ economic — național să menținem cu tot prețul și să fortificăm organizația noastră cooperatistă, aceasta fiind și singura noastră organizație pe această cale fiind mai accesibilă populației noastre rurale, pentru a fi alimentați, pe de o parte cu credite ieftine, de a căror promptă obținere de multe ori depindea menținerea existenței lui, de altă parte — în condiții mai avantajoase — cu mărfuri indispensabile și care mai pot fi găsite în comerț”⁸⁴.

Se mai arăta apoi că în anul 1942 centrala a inițiat acțiuni de valorificare a produselor gospodăriilor țărănești prin cooperative, acțiuni pe care intenționau să le extindă în scopul sprijinirii țărănimii de a obține prețuri mai bune la valorificarea produselor acestora.

În scrisoare era apoi reliefată și subliniată importanța moral-politică a mișcării cooperatiste. „Nu este a se desconsidera profilul moral al mișcării, sublinia scrisoarea, prin organizațiile cooperatiste, înmănușându-se și canalizîndu-se spre o mai accentuată fortificare pe viitor energiile izolate și latente a forțelor noastre reale”⁸⁵.

Autorii scrisorii sollicitau apoi conducerei episcopiei să transmită îndrumările și orientările necesare clerului aparținător ca acesta în toate locurile unde încă

⁸¹ *Idem*, dosarul nr. 3 „Furnica”, f. 88—90.

⁸² Arh. Episcopiei ortodoxe române Cluj, dosar nr. 352/1942, document 5497/1942.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

din motive diferite nu s-au angajat direct în lupta de sprijinire și menținerea cooperativelor să-și asume răspunderi pe acest tărîm ce interesa păturile largi ale țărănimii⁸⁶.

Răspunzînd cu deplină înțelegere solicitărilor conducerii centralei cooperatiste românești, episcopul Nicolae Colan a transmis o circulară cu următorul conținut: „Preoții noștri, ca singuri intelectuali rămași în satele din Ungaria, trebuie să ia parte activă la toate mișcările de viață a credincioșilor, între care viața economică este foarte importantă”⁸⁷. Se preciza apoi că acolo unde sînt cooperative ale centralei „Plugarul” preoții „să se intereseze îndeaproape de mersul și viața acestora”⁸⁸.

Prin aceste două documente avem în plus și confirmarea adevărului episcopiei ortodoxe din teritoriul ocupat la mișcarea cooperatistă, respectiv la mișcarea național-patriotică antihiorthystă. Această episcopie avea legături însemnate cu masele țărănești, iar la rîndul ei pe planul situației sale specifice, suporta lovituri și ostracizări politice din partea regimului horthyst, între care, nerecunoașterea ei pe plan juridic de către guvernul ungar în toată perioada ocupației constituia cea mai gravă măsură⁸⁹.

Din alte informații documentare referitoare la conlucrarea episcopiei cu centrala „Plugarul”, rezultă că aceasta avea numit un delegat permanent, care lua parte la ședințe, consfățuiri și acțiuni mai importante ale centralei, care la rîndul ei informa conducerea episcopiei despre acestea, îi solicita sprijinul și participare la ele⁹⁰.

e. Rolul economic, social-politic, național-patriotic, antihiorthyst, al mișcării cooperatiste românești din teritoriul ocupat.

Importanța și rolul factorului economic al mișcării cooperatiste românești în situația creată prin Dictatul de la Viena, a sporit mult peste cel obișnuit tradițional și această modificare s-a produs sub influența evenimentelor politice deosebit de grave și ale unui război imperialist hitlerist pustiitor.

Pe planul vieții economice, organizația cooperatistă a acționat în condițiile unei grave crize economice, a unei economii de război dirijate, a efectelor acestora, care au influențat în mod catastrofal viața socială, nivelul de trai și existență a maselor. Din anul 1941 se poate aprecia și caracteriza că a început efectiv flagelul foametei în proporții de masă și care s-a menținut în toată perioada de ocupație.

Intr-o astfel de situație, asigurarea aprovizionării unor mase însemnate de populație din cîteva sute de localități, unde funcționau cooperativele românești și a altor localități ce gravitau în jurul acestora, cu un minim de pîine și alte produse de strictă necesitate, precum și cu un volum de produse și mărfuri industriale, cu unelte agricole și gospodărești, reprezenta atunci problemă vitală fundamentală pentru existența zilnică a sute de mii de locuitori români și de alte naționalități.

Sub acest raport, în ciuda unor greutăți ce au depășit de atîtea ori obișnuitul și previzibilul, mișcarea cooperatistă a făcut eforturi considerabile și tot atîtea servicii utile de maximă necesitate și importanță. Multe din aceste greutăți au fost învinse și înlocuite cu realizări în sprijinul maselor populare, în deosebi a țărănimii.

Deși ne lipsește un anumit volum de informații pentru o documentare în detaliu pe acest tărîm, din cele pe care le posedăm, sîntem în măsură să prezentăm următoarele aspecte și concluzii mai principale.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Idem*, dosar 2864/1941 și 1586/1942, *Dare de seamă anuală a Consiliului Eparhial*, nenumărat.

⁹⁰ *Ibidem*.

Pentru o cunoaștere pe un plan mai larg, a activității economico-financiare a centralei „Plugarul” și a cooperativelor asociate, socotim util de a prezenta un tablou sintetic al principalilor indicatori cumulați, înscrși în bilanțurile anuale ce le-au încheiat cu situația existentă la 31 decembrie ale fiecărui an.

Tabelul nr. 5

BILANȚUL

centralei cooperativelor românești „Plugarul” — Cluj⁹¹, încheiat la 31 decembrie, cumulat pe anii 1941—1942—1943.

Activ		Pasiv	
1. Asociați	253.509	1. Capital social subscris	563.800
2. Disponibilități		2. Rezerve :	161.872
a) Cassa	149.491	a) Fd. de rezervă	
b) Bănci	93.779	b) Fd. cultural	62.635
3. Participațiuni	5.700	c) Fd. prevedere	240.027
4. Portofoliu de titluri	24.410	d) Fd. creanțe dubioase	362.288
5. Portofoliu de scont	3.526.366	e) Fd. amort. imobile	215.491
6. Debitori :		f) Fd. amort. mobilier	43.736
a) În țară	2.338.277	g) Fd. dif. curs titluri	3.109 1.089.050
b) În străinătate	440.570 2.778.843	3. Fond de pensii și și ajut. funcționar	123.740
7. Creanțe dubioase	147.360	4. Fd. dif. curs mărfuri	127.471
8. Depozite de mărfuri	1.638.787	5. Creditori	
9. Imobile	361.896	a) În țară	2.235.696
10. Mobilier	79.455	b) În străinătate	2.175.804 4.411.500
11. Garanții	4.883	6. Angajamente de rescont	2.756.717
12. Cont tranzitoriu	12.271	7. Depuneri spre fructificare	2.922.611
13. Conturi de credite	11.413.563	8. Garanții primite	6.300
		9. Cont profit și pierdere	34.236
		10. Conturi de ordine	7.813.563
Pengő	9.098.939	Pengő	9.098.939
Cont profit și pierdere			
Debit		Credit	
1. Cheltuieli generale	710.386	1. Venituri din vânzarea mărfurilor	451.626
2. Dobânzi plătite	14.322	2. Diverse beneficii	356.621
3. Cont tranzitoriu Dobîndă de scont incasată pe anul 1941—1943	15.577	3. Cont tranzitoriu Dobîndă de reescont achitată pe anul 1941—1943	51.643
Sold spre balansare	495.207		
Pengő	1.023.296	Pengő	1.023.396

⁹¹ *Tribuna Ardealului*, din 28 iunie 1942, 6 iulie 1943 și 8 iulie 1944.

Fondurile cooperativelor asociate la centrala „Plugarul” care au încheiat bilanț la 31 decembrie 1942⁹² în pengö

Tabelul nr 6.

	Consum	Credit	Mixte	Diverse	Total
1. Felul cooperativelor					
2. Nr. cooperativelor	193	99	8	8	268
3. Total fonduri	6.309.817	4.645.405	965.349	11.148.194	23.068.194
4. Cont de operații					
comerciale	670.894	25.710	189.732	4.559.615	5.445.951
5. Beneficiu	74.342	15.873	7.387	415.260	512.862
6. Debitori	5.079.697	4.117.063	634.442	3.278.878	13.110.080
7. Creditori	3.046.036	2.667.657	466.104	7.599.484	13.779.281
8. Depuneri pt. fructificare	4.880	466.615	6.153	8.065.588	11.465.847
9. Capital social subscris	394.646	1.047.493	343.020	507.520	2.192.679

Pe baza datelor rezultate din bilanțurile anuale ale centralei „Plugarul”, coroborate cu alte informații documentare, rezultă că în perioada 1 ianuarie 1931—31 decembrie 1943, centrala a acordat tuturor categoriilor de cooperative asociate credite în mărfuri în valoare de 3.526.965 pengö și credite în bani în valoare de 2.338.277 pengö, total 5.866.242 pengö. La acestea s-au mai adăugat achiziționarea directă de mărfuri pe care le-au putut realiza unitățile din alte surse de aprovizionare sau prin credite de la băncile românești. În anul 1942 în bilanțurile cooperativelor încheiate la 31 decembrie, valorile înscrise rezultate din operațiunile comerciale se cifrau la 5.445.951 pengö.

Stocul de mărfuri existent în depozitele centrale cu ocazia încheierii bilanțurilor anuale la 31 decembrie pe cei trei ani luați în calcul, s-a ridicat la suma de 1.537.982 pengö. În plus de aceasta la sfârșitul anului 1941, anul cu cel mai redus volum de activități economico-financiare și comerciale, la încheierea bilanțurilor în cooperativele asociate exista un stoc de mărfuri proprii în valoare de 2 milioane pengö⁹³. Acesta fiind sporit în raport cu creșterea valorii fondurilor aflate în circulația mărfurilor care s-au triplat până în 1943, putem face o estimare a valorii totale a volumului de mărfuri desfăcute pe centrală și unitățile asociate. Aceasta s-a ridicat la 15—17 milioane pengö, de care a putut beneficia populația în acele grave împrejurări pe tărîmul vieții economice.

Valoarea creditelor acordate de centrala „Plugarul” băncilor populare de la sate a fost de 2.338.277 pengö. Acestea au fost întrebuințate de către beneficiarii acestora pentru reîmprospătarea inventarului viu și mort al gospodăriilor țărănești, în special pentru menținerea șeptelului de muncă și de producție, fapt ce a avut un efect favorabil economic și social. El a venit în sprijinul unei rezistențe cu caracter politico-național al maselor populare împotriva politicii regimului hothyst de maghiarizare forțată și pe calea constrîngerii extra economice. Importanța creditului și mărimea lui ajuns la creditori este reflectată prin valoarea totală a creditelor date direct cetățenilor de către cooperative. Numai în anul 1942 el a însumat 13.110.080 pengö.

Intr-un articol apărut în anul 1943 în „Tribuna Ardealului”, semnat de comunistul Ioan Popu sub titlul „Rolul cooperativelor de credit astăzi”, se evidențiază situația politico-economico-socială schimbată, în care și rolul cooperativelor de credit și a creditului era schimbat „... sînt timpuri grele, de aceea adevăratul rol a cooperativelor de credit este împrumutul de sprijinire a celui care a ajuns la necaz. Rolul cooperativelor de credit a pășit astăzi pe terenul comunității noastre frățești, prin care să-ți ajuti prietenul ajuns la necaz”⁹⁴.

⁹² Almanahul *Plugarul*, din 1944, p. 116—147.

⁹³ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, f. 87.

⁹⁴ *Tribuna Ardealului*, din 4 noiembrie 1943.

Creditele acordate de centrală și cooperativele de credit au îndeplinit un triplu rol; pe lângă acela de sprijin al beneficiarilor săi, el a mai contribuit la dezvoltarea economico-financiară a centralei și a unităților și a îndeplinit rolul de consumator de credite de la băncile românești din teritoriul ocupat, al I.N.C.O.P.-ului, la B.N.R. și ale altor instituții bancare din România. Capitalurile acestora destinate în parte a fi rulate în teritoriul ocupat, aveau un caracter politic de rezistență națională antihorthystă, dusă pe tărîmul luptei economice.

Odată cu aceste aspecte și realizări, rețeaua cooperatistă a desfășurat și activități de producție și de valorificare a produselor gospodărești țărănești, chiar dacă activitatea pe acest tărîm nu a fost de mărimea celeia din rețeaua aprovizionării, desfacerii și a creditului.

Centrala și cooperativele au mai îndeplinit un rol, deși mai modest, dar important, acela de păstrare a depunerilor din economiile bănești ale populației rurale, sau a unor persoane juridice. Valoarea acestora, în perioada anilor 1941—1943 la Centrală s-a ridicat la 2.922.611 pengö. Valoarea depunerilor în acest scop la cooperative și băncile populare a fost, numai în anul 1942, în sumă de 8.543.336 pengö. Rezultatele pe acest tărîm nu au fost spectaculoase, dar ele reflectau o realitate de pe o parte a funcționalității cooperației și pe acest tărîm, iar pe de altă parte ele mai reflectă și condițiile și starea socială înrăutățită a depunătorilor.

În ciuda dificultăților mari, totuși la nivelul centralei, pe toți cei trei ani de gestiune cu bilanț întocmit, activitatea economică s-a înregistrat cu un beneficiu realizat în valoare de 1.093.396 pengö. La nivelul cooperativelor asociate, avem date numai pe anul 1942, după care beneficiul total a fost de 512.862 pengö, care însă s-a înregistrat numai de la un număr de 162 cooperative, din cele 268, total care au întocmit bilanț.

Capitalul social subscris la nivelul centralei „Plugarul” pe cei trei ani de gestiune a fost în sumă de 563.800 pengö. La nivelul cooperativelor, capitalul social subscris a fost însă mult mai mare. Numai cel înregistrat în bilanțul pe anul 1942 s-a cifrat la 2.292.679 pengö.

Valoarea fondurilor centralei „Plugarul” au însumat în total 9.098.930 pengö. Baza lor de pornire a fost suma de 2.050.192 pengö, existentă la 31 decembrie 1941. Fondurile cooperativelor au fost mult mai mari, dacă luăm în calcul faptul că la bilanțul de la 31 decembrie 1942, acestea au însumat 23.068.194 pengö. Exprimate în lei, erau de peste 690.000.000 cu 134,9 milioane mai mult față de fondurile celor 463 cooperative românești, existente în teritoriu la 30 august 1940.

Activitatea economico-financiară a mișcării cooperatiste românești a fost posibilă (și fără de care în perspectivă era imposibilă n.a.), datorită angajării în planurile și scopurile de rezistență ale acestei mișcări a unui puternic sprijin național pe tărîm financiar din partea instituțiilor bancare și ale altor organisme economice din România.

Între acestea I.N.C.O.P.-ul din România a avut un rol de primă importanță, prin natura lui de organ central de specialitate, prin relațiile ample pe care le-a avut cu mișcarea cooperatistă din Transilvania, în perioada interbelică și prin atitudinea național patriotică pe care a adoptat-o imediat față de sentința Dictatului de la Viena și urmările ei asupra Transilvaniei.

Pe planul raporturilor economico-financiare cu rețeaua cooperativelor românești din teritoriul ocupat, I.N.C.O.P.-ul avea la data de 30 august 1940 următoarele angajamente financiare:

— Un imobil în Cluj în valoare de	6.000.000 lei
— Creanțe :	
— Debitori din scont	69.120.644 lei
— Debitori din împrumuturi, din asocieri, din valorificarea grîului	121.067.800 lei
Total :	199.188.444 lei⁹⁵.

⁹⁵ D.G.A.S., fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 134/1941, f. 22.

Toate aceste creanțe au fost virate de către B.N.R. la cererea I.N.C.O.P.-ului în contul băncii „Albina” din Sibiu, filialei sale din Cluj, pentru a fi utilizate în interesul mișcării.

Din această situație prezentată avem astfel atestată existența unei legături economico-financiare directe încă de atunci, între rețeaua cooperatistă din teritoriul cedat și I.N.C.O.P. Acesta în mod obiectiv avea interes ca să păstreze acel capital investit și în perspectivă să-l recupereze, dar care fără continuitatea activității economico-financiare a unităților în care acesta era investit și fără un sprijin efectiv inclusiv din partea I.N.C.O.P.-ului, ar fi avut în perspectivă soarta unei pierderi prin ruinare economică și prin acaparare de către regimul ocupant.

Peste aceste interese de ordin economico-financiar s-au impus idealurile, sentimentele național-patriotice ale unor factori importanți din I.N.C.O.P., inclusiv ale celor de decizie, față de cauza Transilvaniei grav afectată prin Dictat, față de populația căzută victimă acestuia, sentimente pe care așa cum am mai relatat în cuprinsul lucrării, au fost exprimate imediat atunci și au fost urmate de decizii importante.

Insumate toate acestea și poate altele, avem explicația motivelor pentru care I.N.C.O.P.-ul din România s-a angajat din primele zile ale pronunțării sentinței Dictatului, în sprijinul mișcării cooperatiste românești din teritoriul ocupat pe linia rezistenței ei economice, sociale și naționale.

În datele înscrise în bilanțurile anuale ale centralei „Plugarul”, nu au fost evidențiate în mod distinct la capitolul creditori în străinătate, valoarea creditelor primite de centrală, provenite de la I.N.C.O.P., ele fiind însumate de la toți creditorii externi. Valoarea totală a creditelor primite de centrală din România, în perioada 1941—1943, s-au ridicat la suma de 2.175.803 pengő, reprezentind 49% din creditul total primit. Pentru anul 1941, avem date prin care creditul extern este delimitat în sensul că din totalul de 649.596 pengő, reveneau cotei părți de la I.N.C.O.P. suma de 389.578 pengő. La aceasta s-a mai adăugat angajamentele de reescont ale centralei față de I.N.C.O.P. în sumă de 675.811 pengő, care împreună se ridicau la 1.065.390 pengő⁹⁶.

În anii 1942—1943 creditele primite din străinătate, inclusiv angajamentele de reescont, au mai crescut cu 3.680.562 pengő, în care I.N.C.O.P.-ul a avut fără îndoială cota sa masivă de participare.

I.N.C.O.P.-ul a mai sprijinit cooperativele românești prin trimiterea unor cantități de cereale pentru populație, care au fost distribuite prin cooperative. În plus a mai sprijinit și facilitat un ajutor important averilor grănicerești născădune, prin cooperativa de producție și valorificare a acestora cu denumirea „Regna”.

Un rol de aproape egală importanță pe linia finanțării activității economico-financiare a mișcării cooperatiste românești și prin aceasta sprijinirea directă sau indirectă a mișcării de rezistență național-patriotică, antihorthystă, antiimperialistă din nord-vestul țării, l-au avut unele din băncile României, în frunte cu Banca Națională a României, Banca „Albina” din Sibiu, „Banca Românească”, Banca „Victoria”, „Banca Centrală” din Turda și altele, care și-au păstrat filialele proprii în teritoriul ocupat. Aceste organisme, în domeniile în care activau, s-au angajat din primele zile ale pronunțării sentinței Dictatului de la Viena, în sprijinirea și finanțarea unei rezistențe național-patriotice pe tărîmul luptei economico-sociale românești în teritoriul ocupat.

În sprijinul aprecierilor noastre vom consemna numai câteva date mai semnificative.

După recunoașterea pe plan juridic a centralei „Plugarul” de către regimul horthyst în trimestrul al doilea 1941, activitatea centralei pe tărîm economico-financiar și comercial a început prin apelarea la un credit masiv pe care l-a obținut de la Banca „Albina”, filiala din Cluj. Astfel, comitetul de direcție al centralei „Plugarul” în ședința din 11 iulie 1941 a hotărît solicitarea de la Banca „Albina” a următoarelor credite: 100.000 pengő credit special de rulment; 900.000

⁹⁶ Arh. Stat. Cluj, *fond Centrala „Plugarul”*, dosar nr. 1/1940—1944, p. 93.

credit pentru operaţiuni cu marfă; 700.000 credit pentru operaţiuni de credit. Total 1.700.000 pengö⁹⁷.

În şedinţa comitetului de direcţie din 24 mai 1943, directorul centralei Ion Buzea făcea cunoscută scrisoarea Băncii Româneşti, sucursala Cluj, despre acordarea unui credit regiei cooperativei „Regna” a graniţei născădene, în valoare de 600.000 pengö, pe care să-l restituie în mod eşalonat până la sfârşitul semestrului 1944⁹⁸. În şedinţa comitetului de direcţie din 10 martie 1944, era făcut cunoscut faptul că Banca Românească, filiala Cluj, a acordat centralei „Plugarul” un credit de 600.000 lei, pentru cheltuielile procurării şi transportării din România în teritoriul cedat, a unui volum însemnat de material lemnos pentru populaţie⁹⁹. În alte împrejurări, comitetul de direcţie a consemnat aprobarea din partea băncilor din teritoriu a diferite credite, fie direct centralei, fie cooperativelor asociate. Totalul creditelor pe care centrala „Plugarul” le-a primit în perioada 1941—1943 şi au fost consemnate în bilanţurile anuale, s-au cifrat la suma de 2.235.696 pengö, adică 50,05% din creditul primit. Aceasta a reprezentat contribuţia băncilor româneşti din teritoriul cedat la finanţarea cooperativelor româneşti. La rîndul lor, cooperativele româneşti care au încheiat bilanţuri pe anul 1942, au avut înscrise numai în acel an credite primite în valoare de 13.779.281 pengö, fapt care atestă importanţa deosebită a creditului şi volumului lui mare pus în circulaţie la dispoziţia unităţilor şi a populaţiei care a fost beneficiara lui.

Mişcarea cooperatistă românească a avut un rol social de importanţă majoră prin contribuţia adusă la conservarea pe plan material şi social a situaţiei unor mase populare ţărăneşti româneşti şi de altă naţionalitate, pentru asigurarea şi păstrarea statutului lor social şi a dreptului de proprietăţi asupra pămîntului, a averii mobile şi imobile, contra acţiunii politicii rapace dusă de regimul horthyst pentru depozedarea maselor ţărăneşti de dreptul de proprietate asupra pămîntului, pădurilor, izlazurilor, a animalelor de muncă şi de reproducţie şi a altor bunuri din averea populaţiei şi din patrimoniul naţional. În această luptă creditul acordat cu promptitudine, în condiţii avantajoase şi fără ostracizări politice, a avut o contribuţie de maximă importanţă.

Un rol de asemenea important, cu efecte pozitive, îndeosebi asupra maselor ţărăneşti, indiferent dacă erau sau nu membri ai cooperativelor, l-a avut centrala „Plugarul”, mişcarea cooperatistă şi pe tărîmul vieţii cultural-spirituale. Sub conducerea şi în foarte multe cazuri sub firma centralei „Plugarul” s-au editat cărţi, broşuri, calendare şi altele în limba română, pentru popularizarea mişcării cooperatiste, a scopurilor şi principiilor ei între care cele cu caracter naţional au fost subliniate întotdeauna în mod deosebit. Aceste lucrări au mai conţinut valoroase îndrumări şi sfaturi pentru activitatea de organizare şi desfăşurarea ei în cooperative, sfaturi şi îndrumări gospodăreşti cu caracter agrozootehnic pentru ţărani, probleme de cultură generală pentru masele ţărăneşti. Acestea, de fapt, erau aproape singurele îndrumări şi informaţii puse la îndemînă şi care au circulat şi au ajuns în satele româneşti.

Rămîne semnificativ pe acest tărîm şi faptul că prima carte editată în limba română după Dictatul de la Viena, în teritoriul ocupat, a fost

⁹⁷ Arh. U.J.C.C. Cluj, inventar nr. 1, pachet nr. 1/1941, f. 3.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 84—85.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 129, 130.

realizată de conducerea centralei „Plugarul“, cu titlul „Despre cooperatie“, în viziunea apariției unui ciclu de lucrări viitoare, sub genericul „Biblioteca Plugarului“, care de fapt pe parcurs s-a și realizat. În prefața lucrării era înscris un pasaj dintr-un memoriu ce a fost adresat guvernului ungar, în legătură cu problemele cooperativelor românești în care se specifica: „Nu trebuie să evidențiem în mod special importanța deosebită pe care o îndeplinește cooperația din punct de vedere social și al economiei naționale ca factor de organizare a gospodăriilor în scopuri economice.

Este știut că cooperația bazată pe principii altruiste, perseverează și ocrotește categoriile populare, înlesnește armonizarea trebuințelor și a bunurilor, nu totalitar, ci numai în unele părți componente a vieții economice, lăsând astfel teren pentru jocul liber al forțelor¹⁰⁰.

Era apoi subliniat faptul că după Dictatul de la Viena, obștea românească rămasă în teritoriile Ungariei își căuta un echilibru și că drumul spre acest echilibru îl reprezintă cooperația, scop în care s-a întreprins șirul acțiunilor pentru reorganizarea cooperației românești. „Dintru început — se arăta în prefața semnată de președintele Emil Hațieganu — gândul nostru s-a îndreptat cu grijă și cu dragoste spre lumea satelor, către frații noștri plugari, spre lumea năpăstuită a orașelor, către iscusii noștri meseriași și muncitori harnici, comercianți, funcționari și intelectuali, în împrejurările date să le putem înlesni viața și să le facem traiul mai suportabil. Am găsit că este nimerit să ne folosim în acest scop de acea formă de organizare economică... organizare care poate servi pentru realizarea problemelor de viață astăzi și vor servi miine cooperația¹⁰¹.

Referindu-se la cerințele populației sublinia, că obștea românească nu vrea prin această mișcare decât să-și asigure dreptul de a munci în tihnă și de a folosi rodul muncii sale așa cum prin cumințenia ei a știut să-l folosească și care l-a păstrat prin veacuri.

Despre rolul centralei cooperativelor românești „Plugarul“ se arăta că „... îi revine greaua sarcină de a îndruma, organiza și controla activitatea cooperativelor românești, de a le procura creditele, mărfurile de care au trebuință cooperativele. Să le reprezinte în fața autorității statului și a justiției, cu un cuvânt a îndeplini sarcina de îndrumare tehnică, financiară și economică“¹⁰².

În încheiere se evidenția ideea că în scopul deslășirii de către masele largi a rosturilor și a funcției pe care le îndeplinesc cooperativele, odată cu faptul că centrala „Plugarul“ asigură săptămînal joia și duminica, cite o pagină a cooperației în ziarul „Tribuna Ardealului“, s-a hotărît și scoaterea unui număr de broșuri care să fie puse la îndemîna cooperativitorilor¹⁰³.

¹⁰⁰ Em. Hațieganu, *Despre Cooperatie*, Cluj, 1941, p. 1.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 2—3.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 3—4.

Sub aceeași egidă, în cotidianul „Tribuna Ardealului” s-au publicat și alte știri și informații despre cooperatie. Lucrarea cea mai valoroasă dintre cele care au fost publicate în limba română, în perioada de ocupație, a rămas „Almanahul cooperativelor românești Plugarul” din anul 1944, însumând peste 340 pagini. Lucrarea poate fi apreciată ca o antologie complexă economico-cooperatistă, social-politică, cultural-spirituală românească a acestei perioade¹⁰⁴.

Cotidianul „Tribuna Ardealului” l-a avut ca editor pe președintele centralei „Plugarul”, Emil Hațieganu și, fără existența organizației cooperatiste românești, însuși cotidianul, apoi tipografia ce-i aparținea în care s-a tipărit și editat aproape în totalitate cărțile în limba română, cu greu, ar fi putut activa și s-ar fi putut menține.

Mișcarea cooperatistă a constituit baza economico-socială românească a mișcării de rezistență național-patriotică, antihorthystă, din teritoriul ocupat. Prin aceasta, mișcarea de rezistență a putut cuprinde pe un plan larg masele populare țărănești îndeosebi, adînc interesate pe multiple planuri, din cele mai vitale, pe care le cuprindea mișcarea de rezistență. Acestea au reprezentat permanența mișcării, forța ei cea mai viabilă și stabilă. Ele aveau convingeri ferme față de idealurile eliberării naționale de dominația străină, au crezut fără nici o rezervă în scopul urmărit de mișcare și s-au angajat sincer și dezinteresat în sprijinirea ei. În jurul lor s-au grupat forțele patriotice (muncitori, intelectuali) care au folosit acest cadru pentru lupta de rezistență și de eliberare.

Prin mișcarea cooperatistă, care, în cele din urmă pe plan juridic a fost recunoscută de regimul horthyst, comunitatea românească din teritoriu, deși nerecunoscută oficial pe plan politic, s-a putut totuși folosi de centrala și mișcarea cooperatistă românească, în diverse acțiuni pentru apărarea unor drepturi naționale.

Încă din primele zile ce au urmat Dictatului de la Viena, mișcarea cooperatistă românească a devenit un loc și un domeniu important de acțiune al mișcării muncitorești revoluționare antifastice, antihorthyste din nord-vestul țării. Pe baza existenței mișcării cooperatiste și pentru apărarea ei, s-au putut formula obiective, sarcini și acțiuni pe acest tărîm, în programul de luptă a comitetului teritorial al Partidului Comunist din teritoriul ocupat, în programul Comitetului Național Revoluționar al românilor din nordul Transilvaniei, unde au activat ca reprezentanți de seamă ai acestui organism Vasile Pogăceanu, Iosif Bălaș, Ioan Popu, comuniști și dr. Iulian Chitta și alții.

Documentele și datele menționate mai sus arată în mod cert că mișcarea cooperatistă românească a devenit tot mai mult o organizație cu caracter politic-național. Pe măsură ce lucrurile evoluau pe plan militar și pe plan economic și social, ea a căpătat și un puternic caracter de rezistență antihorthystă, antifascistă. Prin atașarea la această mișcare a unor categorii, sociale largi, prin folosirea ei de către cercurile patrio-

¹⁰⁴ Almanahul cooperativelor „Plugarul” din Ardealul de Nord, Cluj, 1944, p. 1—340.

tice revoluționare ea a devenit expresia cea mai bună a luptei naționale de eliberare.

În toată această perioadă, în organizarea și realizarea obiectivelor fundamentale ale mișcării cooperatiste românești, s-a afirmat rolul activ, dinamizator și organizator al nucleului de partid, existent în interiorul centralei „Plugarul” și prin care s-a imprimat acestei mișcări, alături de rolul ei politico-național, și un rol și un caracter revoluționar, antifascist, antihorthyst.

Mișcarea cooperatistă a polarizat în jurul ei toate elementele cu atitudine înaintată național-patriotică ale comunității românești, de la muncitor, țaran, intelectual, liber profesionist și elemente din rîndurile burgheziei naționale mici și mijlocii, care în forme diferite au sprijinit mișcarea cooperatistă, au participat la ea și s-au folosit în acțiunile politice pe care le-au întreprins, tocmai de existența, într-un anumit fel legală, a mișcării cooperatiste.

În acest context general, mișcarea cooperatistă românească, ca organizație economico-socială fără a-și pierde acest rol sub impactul evenimentelor legate de Dictatul de la Viena, a devenit tot mai mult o organizație cu caracter politico-național, patriotic, antifascist și antihorthyst (s.n.).

VASILE T. CIUBĂNCAN

DER KAMPF UM DIE WEITERFÜHRUNG DER TÄTIGKEIT DER GENOSSENSCHAFTEN DER RUMÄNISCHEN BEVÖLKERUNG IM NORD-WESTEN DES LANDES ALS TEIL DES ANTIHORTHYSTISCHEN WIDERSTANDES. DIE GENOSSENSCHAFTEN VON SĂLAJ. II.

(Zusammenfassung)

Der Verfasser veröffentlichte einen ersten Teil der Arbeit in den Acta Musei Porolissensis, 7, 1983, S. 448—462, in welchem er die Massnahmen zur Reorganisation der rumänischen genossenschaftlichen Bewegung in dem von Ungarn als Folge des Wiener Diktats besetzten rumänischen Gebietes, und deren Eingliederung in den allgemeinen antihorthystischen Widerstand.

In zweiten Teil behandelt er in Unterabteilungen die folgenden Probleme:

In Unterabteilung c behandelt er den heimtückischen Charakter der Politik der horthystischen Regierung Ungarns gegenüber der rumänischen Genossenschaftsbewegung, in dem man ihr formell das Recht auf ihre Tätigkeit zuerkannte, gleichzeitig aber Massnahmen besonderer Art, traf und die militärischen und staatlichen Organe anwies, auf ihre Desorganisation hinzuarbeiten und — sowie möglich — die rumänischen Genossenschaften zu beseitigen, was zur Auflösung von 215 Genossenschaften führte.

In Unterabteilung d werden die Massnahmen des Widerstandes auf genossenschaftlicher Ebene im besetzten Gebiet beleuchtet, die mit der diesbezüglichen Bewegung des national-politischen Widerstandes in Rumänien in Einklang waren.

So gelang es, ein Aktionsprogramm von 17 Punkten aufzustellen, worin die genossenschaftliche Bewegung ihr Recht auf nationales eigenständige Existenz gegenüber der ungarischen Regierung vertrat. Gleichzeitig unterhielt sie wechselseitige

Beziehungen der Mitarbeit zur Genossenschaftsbewegung der ungarischen Bevölkerung in Rumänien.

In Unterabteilung e wird die wirtschaftliche, soziale und nationale Rolle der Bewegung und der Tätigkeit des Netzes rumänischer Genossenschaften hinsichtlich der Versorgung der Bevölkerung mit Konsumgütern in der schweren Kriegszeit, sowie hinsichtlich der Gewährung in weitem Umfang von Krediten an die Bevölkerung hervorgehoben, bestimmt sowohl für Wirtschaft und Konsum als auch zur Verteidigung gegen die Gesetzgebung des ungarischen Staates, welche die Entnationalisierung und Enteignung der rumänischen und anderer nicht — magyarischer Einwohner von Grund, Boden und jeder unbeweglichen Habe und damit die Entwurzelung bezweckte.

In diesem allgemeinen Rahmen werden Daten und Aspekte auch bezüglich auf Genossenschaftsbewegung im Kreise Sălaj vorgelegt, die sich der allgemeinen genossenschaftlichen Bewegung im besetzten Gebiet anschloss und einreichte.